

תכף אשוב

שני קטעי זיכרונות

את השיר של מאנגר שרתי בהופעה הראשונה בחיי בתיאטרון החמאם, באחד מערבי הראיונות שהיה עורך שם דן בן אמוץ. אני חושבת שהקהל התל-אביבי הבוהמי היה מזועזע מהנערה הצעירה ששרה ביידיש.

1. המכולת

המשורר אברהם לייסין כתב שיר שנקרא "דער קרעמער" – החנווני: יושב לו חנווני בודד בחנותו ומצפה שייכנס איזה לקוח. ברחוב יש עוד מאה חנוונים וכולם יושבים ומחכים ללקוחות. אבל החנווני שלנו אינו משתעמם ואינו מאוכזב. להפך: הוא מנצל את הציפייה המשמימה כדי לחלום חלומות. חלומות על ממלכה יהודית, ממלכה של גאונים שכולם בה יהודים וכולם בה מלכים. האם מישהו מסוגל להבין את גודל החלום הזה? פתאום צץ לו קליינט, קטן כגרגיר אפונה, ומבקש דג מלוח בקופייקה. החנווני ממהר לתת לו את מבוקשו ומחכה כבר שיסתלק וישאיר אותו עם החלומות. שאר החנוונים ברחוב מביטים בו בקנאה: לו כבר היה לו לקוח ולהם עדיין לא היה כלום.

בשכונה שלנו בקריות היו שתי מכולות – אחת קצת יותר נאה מהאחרת. אבל דווקא המוזנחת יותר זכתה להצלחה, כי החנווני, שמו היה גורביץ, ויום אחד הופיעה בעיתון כתבה על מהנדס טיסה ברוסיה שאביו חי בארץ ושמו גורביץ. עד מהרה התברר שגורביץ זה הוא מממציאי מטוס המיג, והגימ"ל של המיג אינה אלא האות הראשונה בגורביץ. נו, אז איך לא נלך להציץ באבא המפורסם? נקנה מאה גרם זיתים, חצי חבילת חמאה ולחם שחור, ואולי יבוא שוב עיתונאי לראיין אותו.

השיר של לייסין מזכיר לי גם את הביקור שלי בבואנוס איירס בשנת 1974. אחרי כמה הופעות נודע לנו שהנשיא חואן פרון מת. מובן שהיו צריכים לבטל את ההופעות שנתרו, וליתר ביטחון גם להוציא אותי מהמלון כדי שאתארח בבית פרטי מחשש למהומות ברחובות, ועדיף בכלל להוציא אותי מהארץ לפני שייסגר שדה התעופה. נציג הקהילה היהודית בבואנוס איירס בא אליי ובקול מלא הוד הודיע לי: "דו ווייסט דאך חוהלע אַז דער פרעזידענט פֿון מלוכה... איז שוין מער נישט מיט אונדז" (את

יודעת חוה'לה, נשיא המדינה כבר איננו אתנו), ואני חשבתי לעצמי שלא למלוכה הזאת התכוון לייסין בשירו.

גם אני כתבתי שיר על מכולת, אותו מרחב אנושי קטן ואחרון בהחלט שבו אנשים מדברים זה עם זה ויודעים בדיוק מה וכמה הם רוצים לקנות. חיפשתי לי דימוי למשהו שהלך ומקוים שיחזור, משהו כמו השלום, למשל. אז כתבתי שיר עם השם של הפתק המתוק "תכף אשוב", והעמדתני אנשים בפתח שמוכנים לחכות. אף על פי שיש חנויות הרבה יותר עשירות ומלאות כל טוב בסביבה, הם מחכים לזמן שלהם, ובינתיים נוצרת מעין קבוצת אוהדים וחולמים קטנה.

עכשיו אני קוראת בספרון קטן של מכתבים שכתב רילקה לאשתו בעקבות ביקור בפריז בתערוכה של סזאן. הוא מתאר את החנויות הקטנות של סחורות מיד שנייה שחלונות הראווה גדושים בהם אבל איש אינו נכנס אליהן אף פעם: "אתה מציץ פנימה והמוכרים יושבים וקוראים נטולי דאגה, אינם חוששים ליום המחרת, אינם חרדים להצלחה. יש להם כלב היושב לפניהם, טוב מזג, או חתול המעצים את הדממה סביב... לו היה בכך די... לפעמים אני חולם לקנות לי מין חלון ראווה כזה להתיישב שם עם כלב למשך עשרים שנה..."*

2. מאנגר שלי

יום שישי בערב. קריית חיים. אנחנו יושבים ליד הרדיו הפתוח ומחכים בשקיקה. עוד מעט תתחיל התכנית האהובה עלינו "קול ציון לגולה – שעת היידיש". כל השבוע מגישים שם חדשות ואקטואליה, ואת זה יש לנו די והותר בעברית, אבל ביום שישי יש שעה של שירים ומערכונים ביידיש.

הזמרים המובילים הם סידור בילרסקי (שהוריי מכנים אותו "הנודניק" כי הוא שר את כל השירים נורא לאט), מוישה אוישר, בן ציון ויטלר ויאן פירס. יש מונולוגים של יוסף בולוף, דינה הלפרן, יונס טורקוב, אידה קמינסקה, וכמובן – גולת הכותרת – מערכונים של דז'יגאן ושומאכר. אבל האהבה הגדולה ביותר של אבא היה נח נכבוש. נכבוש היה בצעירותו חבר ב"ווילנער טרופע", קבוצת השחקנים מווילנה שעתידים להיות לגרעין של תיאטרון הבימה. נכבוש פרש מהלהקה ופיתח לעצמו קריירה עצמאית. הייתה לו דרך משלו להגיש את הקטעים שבחר: שילוב של קריאה ומדי פעם בפעם שירה, והכול במין ניגון מיוחד רק לו. מפיו של נכבוש שמעתי לראשונה את השיר "רבנו תם" (אגב, גם את השיר "עץ הכוכבים" שמעתי אצל נכבוש – ביידיש כמובן), והתאהבתי בשיר בגלל ההומור וכי אבא כל כך אהב אותו. בכל אופן, זה היה אחד השירים הראשונים ששרתי ביידיש. היה בשיר משהו שרק מביני יידיש יכלו להבין ממש. השיר הוא מכתב אהבה ששולחת מלכת טורקיה לרבנו תם. את המכתב כתב מאנגר בנוסח גרמני, שהרי היא אינה יהודייה והיא בכל זאת מלכה, והתגובה של אשת הרב הנרגנת כתובה ביידיש המונית מאוד. אבל השיר הזה כל כך מלבב עד שגם בלי להבין מילה אתה מתענג עליו.

* מתוך ריינר מריה רילקה, מכתבים על סזאן, מגרמנית: שמעון זנדבנק, עם עובד 2003.

את השיר שרתי בהופעה הראשונה בחיי בתיאטרון החמאם, באחד מערבי הראיונות שהיה עורך שם דן בן אמוץ. אני חושבת שהקהל התל-אביבי הבוהמי היה מזועזע מהנערה הצעירה ששרה בידיש (מי חשב אז שדווקא בחמאם יעלו את "המגילה" של מאנגר). השיר הזה נהפך להיות מין כרטיס ביקור שלי, ובזכותו קרו לי דברים מרתקים. הכרתי אנשים מופלאים. הראשון היה שלום רוזנפלד, איש רוח משכמו ומעלה. רוזנפלד גילה את מאנגר, שחי בבדידות עם רעייתו גניה בניו יורק, והוא זה שדאג להביא אותנו לארץ בימיו האחרונים. זה היה ממש נס. קראתי שמאנגר אמר "אילולא באתי לארץ אפילו כלב לא היה בא להלוויה שלי באמריקה". רוזנפלד גם הכריז על פרס ספרותי שיחולק בכל שנה ליוצרים בידיש על שם מאנגר. אני מוצאת ידיעה קטנה בעיתון על הכרות פרס מאנגר, ובערב לכבודו הופיעו השחקנית חנה רובינא והזמרת הצעירה חוה אלברשטיין. מי היה מאמין.

הערב המיוחד ביותר שזכיתי להשתתף בו נערך ב־1968 בהיכל התרבות. מאנגר שכב כבר על ערש דוויי במוסד בגדרה. ובתל אביב שרו וקראו משיריו חנה רובינא, אורנה פורת, שמוליק סגל, משפחת בורשטיין, יוסף בולוף, אילי גורליצקי, שמעון בר, זהרירה חריפאי, שרה ליפטון, דז'גאן וישראל בקר. את הבמה עיצב דני קרוון, שמואל בונים ביים ומקהלת רינת שרה. כולם ישבו על הבמה כל הזמן. לא היו כניסות ויציאות דרמטיות. הייתה שם אווירה של כמעט קדושה, מחויבות משותפת לקהל ולאמנים. אנשים הגיעו להיכל מכל

קצות הארץ, וגם אני הייתי שם. זאת הייתה מין אזכרה מוקדמת למאנגר ואולי לידידיש בכלל. אני לא חושבת שהידיש זכתה אי פעם להוקרה כזאת.

את הערב הנחה שרגא פרידמן בידיש יפהפייה. אחד הסיפורים הבלתי נשכחים שהוא סיפר בשמו של מאנגר היה על הטקס שבו הסירו את הלוט מעל פסלו של נתן רפופורט לזכר מורדי גטו ורשה. לאירוע בוורשה הגיעו שליחים מכל העולם. בערב שלפני הטקס נפגשו בבית קפה שלושה משוררים: אברהם שלונסקי, יוליאן טובים ואיציק מאנגר, ושם נאמר המשפט המצמרר: "בדרך כלל נהוג שהעם עולה לקבר המשוררים, והנה כאן עולים המשוררים לקבר העם".

רבנו תם הביא אותי לשיר עם דו'גאן בכבודו ובעצמו בתכנית מיוחדת שהפיקה הטלוויזיה הישראלית.

ככלל, שיריו של מאנגר מלווים אותי כל חיי. ערב היחיד הראשון שעשיתי ב-1970 נפתח בשיר "בלדה לבת הטוחן" שתרגם דן אלמגור, ובדיסק האחרון שלי יש שיר של מאנגר שתרגם יורם טהרלב, "שיר עצוב": "ואני מול ארמון הנסיכה, עומד לי עצוב ומהורהר ובטרם הספקתי לבכות השיר העצוב נגמר".

ב-1999 זכיתי אני בפרס מאנגר. עמדתני שם על הבמה ושרתי שירים של מאנגר שהלחנתי בעצמי. המבט שראיתי בעיניו של שלום רוזנפלד כשהאזין לשירים אמר הכול. אמנם בכל פעם מתקיים הטקס באולם קטן יותר וחגיגי פחות, ואין לי מושג אם הוא עדיין מתקיים, אבל זכינו להיות חלק מאוצר נפלא של תרבות וחינוך עשירים הרבה יותר בזכותו.